

Føroyskur samandráttur

(Faroese summary)

Upsi verður fiskaður víða um í Norðuratlantshavinum, og her við Føroyar hevur uppsin seinnu árin landsbúskaparliga havt minst líka stóran týðning sum toskurin, sum annars søguliga hevur verið tann botnfiskurin, sum hevur havt størst týðning fyri føroyingar. Árligu landingarnar av upsa hava ligið millum 20 og 60 túsund tons síðstu hálvu öldina, og sveiggini í landingum spegla í stóran mun, at uppsastovnsstöddin er skiftandi. Síðan sekstiárin hevur Havstovan gjørt stovnsmetingar av upsa, og í hesum tíðarskeiði er stovnsstöddin vaksin og minkað í trimum tíðarskeiðum, sum vara eini 20 ár hvørt. Seinnu árin hevur nógv verið granskað í sambandinum millum umhvørvi og fiskastovnar, og til dømis hevur verið ávíst, at gróðurin á innaru økjunum á Landgrunninum stýrir bæði tilgongd og vøkstri hjá toski og hýsu. Eisini er funnið út av, at svartkjaftastovnurin í stóran mun verður ávirkaður av fysiskum broytingum í havstremmunum kring okkum – tann sonevndi subpolari meldurin.

Uppsastovnsstöddin vísir eitt tíðarmynstur, sum líkist nógv gongdini í subpolara meldrinum, og henda verkætlan varð sett í gongd til tess at kanna, um vit kunnu finna nøkur sambond millum fysiska umhvørvið og lívfrøðina hjá upsa undir Føroyum.

Høvuðsúrslit

Upsi gýtir í februar-marts mánaði eystanfyrri. Vøxturin fyri kvenn- og kallfiskar líkist nógv, men kvennfiskar kynsbúnast eitt ár seinni enn kallfiskar. Helvtin av kvennfiskunum er kynsbúgvinn, tá uppsin er um 6 ára aldur. Tá eru kvennfiskarnar um 60 cm til longdar. Høvuðsføðin hjá føroyskum upsa er svartkjaftur, hvíttingsbróðir, krill og nebbasild. Fyri ungan upsa eru hvíttingsbróðir, nebbasild og krill týðningarmest, meðan svartkjafturin fær størri týðning, sum uppsin veksur og flytur longri út á Landgrunnin.

Tilgongdin av trí ára gomlum upsa til stovnin er knýtt at gróðrinum inni á Landgrunninum, men sterkari samband varð funnið millum uppsatilgongd og nøgdina av nebbasilda- og hvíttingsbróðuryngli í junimánaði í árunum undan tilgongdini, tvs tá seiðurin var 1-2 ára gamal. Hinvegin var eisini eitt veikt samband funnið millum tilgongd og heitari umstøður í ytru økjunum á Landgrunninum, tá subpolari meldurin er lítil. Ábendingar eru um, at ein javnvág á føroyska landgrunninum er broytt síðan mitt í farnu öld. Áðrenn 1970 vóru toska- og hýsustovnarnir lutfalsliga nógv størri samanborið við uppsastovnin, og nebbasild var tá týðandi partur av føðini hjá toski øll árin. Seinnu árin er uppsastovnurin vorðin væl størri, og nebbasild er nú einans vanlig toskaføði fá ár á rað. Samlaða náttúrliga framleiðslan av toski, hýsu og upsa tykist tó fylgja væl gróðrinum, sum er á teimum innaru økjunum á Landgrunninum. Hetta bendir á, at sambandið millum tilgongd hjá upsa og subpolara meldurin (umstøður á ytru leiðum á Landgrunninum) ikki er veruligt, og at gróðurin í innaru økjunum á Landgrunninum hevur størri týðning fyri tilgongdina hjá upsa.

Samstundis sum uppsastovnurin er skiftandi í stødd, so vera einstøku fiskarnir smærri, tá uppsastovnurin er stórur. Greiðar ábendingar eru um, at talan er um tættleikatengdan vøxtur, serliga fyri 3-6 ára gamlan upsa, soleiðis at talið av upsa er avgerandi fyri, hvussu stórir einstøku fiskarnir verða. Fyri elsta fiskin var vøxturin tó óávirkaður av stovnsstödd.

Upsi er ferðandi fiskur, men merkingarroyndir av upsa í eystara parti av Norðuratlantshavi vísa, at munur er á ferðingini hjá upsa í kanningarøkjunum. T.d. verður sera lítil útferðing funnin úr íslenskum øki (minni enn 1%), meðan eini 40% av vaksna føroyska uppsanum verða fingin aftur uttan fyri føroyskt øki – størri parturin í íslenskum sjógvi. Vaksin uppsi, merktur í Noregi, varð afturfingin uttan fyri europeiska landgrunnin í 7% av forunum. Upsi ferðast longri, jú størri hann er, upp til eina stødd á umleið 60 cm; tá uppsin er størri enn 60 cm heldur ferðingin sær á sama støði.

Tá uppsi er 5-7 ára gamal, byrja størstu uppsarnir í hvørjum aldursbólki eitt árligt ferðingarmynstur. Í gýtingartíðini finnast allir støddarbólkar saman, men móti sumri fækkast størstu fiskarnir í hesum aldursbólki. Longdin, har henda fráferðing byrjar at siggjast, svarar til longdina, tá uppsin byrjar at verða kynsbúgvinn, og tí kann hugsast, at her er talan um eina árliga ferðing millum gýtingarøki um veturin

og fœðiœki um summarið. Hesar niðurstœðurnar um árliga ferðing, sum eru grundaðar á broytingar í longdarbýttunum, verða stuðlaðar av gomlum merkingarroyndum. Merkingarroyndirnar vísa, at upsi, sum er merktur á Landgrunninum, ofta verður afturfingin í Íslandi um summarið, meðan bara fáir fiskar verða afturfingnir í Íslandi í gýtingartíðini.

Eitt modell var roynt, til at gera eina stovnsmeting av upsa, sum tók atlit til ferðing (vanligar stovnsmetingar taka ikki atlit til ferðing). Stovnsmetingin vísti, at gongdin í stovnsstœddini og fiskideyðanum frá vanligu stovnsmetingunum neyvan ávirkast nógv av ferðing, men at nøgdin og fiskitrýstið tó verða undirmett nakað.

Niðurstœður

Betraðu umstœðurnar, sum eru í okkara œki, tá subpolari meldurin viknar, vóru upprunaliga væntaðar at vera atvoldin til, at upsastovnurin økist júst tá. Sum verkætlanin er liðin, hava vit ikki funnið nógvan stuðul til hesa hypotesu – tó so, øktu nøgdin av svartkjafti, tá meldurin er veikur, eru vaksna upsanum til gagns. Tað er heldur gróðurin í innaru økjunum á Landgrunninum, sum hevur størstu ávirkan á føroyska upsan. Tá gróðurin er góður, økist tilgongdin til upsastovnin. Tá stovnurin so økist, vaksa einstøku fiskarnir seinni, og hetta ávirkar aftur ferðingarmynstrið. Tó at vit enn ikki kenna smálutirnar, týðir nógv soleiðis á, at skiftandi veðurlag gjøgnum gróður hevur stóra ávirkan á føroyska upsan.

Eisini er staðfest ein munandi ferðing hjá stórum upsa úr føroyskum œki. Henda ferðing kollveltir tó ikki niðurstœðurnar frá vanligu stovnsmetingunum, har tað ikki verður roknað við nakrari ferðing.